

DESPRE VALUL DIN MOLDOVA DE JOS ȘI „ZIDUL“ LUI ATANARIH

DE

RADU VULPE

În țara noastră se cunoaște o categorie de monumente arheologice care, deși simple ca structură și aspect, sunt impresionante prin întinderea lor. E vorba de așa zisele *troianuri*, acele valuri de pământ care, ca niște dâmburi lungi, cu un șanț paralel alături, străbat zeci și chiar sute de kilometri de teren, peste câmpii, peste ogoare, peste văi și dealuri. Datează din vremuri străvechi, când au fost construite ca lucrări de apărare. Se găsesc mai totdeauna în regiuni deschise, lipsite de obstacole naturale sau acolo unde aceste obstacole, prin sinuozitățile ori lipsa lor de continuitate, permit treceri ușoare și ca atare au nevoie să fie scurtate ori împlinite. Țara noastră e una din cele mai bogate în asemenea linii vechi de fortificație.

Cele mai multe sunt nestudiate. În stadiul actual al cercetărilor, nu ne putem pronunța asupra datei acestora și nici asupra populațiilor care le-au ridicat, decât cel mult prin conjecturi. Insuși traseul lor e cunoscut în mod defectuos, prin anchete parțiale, foarte sumare, și uneori numai pe bază de informații indirecte, neverificate științific. Dar chiar pentru valurile care au fost cândva examinate mai serios, datele pe care le avem se dovedesc atât de insuficiente și adesea chiar greșite, încât o reluare a explorării lor se impune.

Valul din Moldova de Jos, care formează obiectul prezentului studiu, oferă în această privință un exemplu caracteristic. Reprezentat pe hărțile istorice ca ținând dela Siret până la Prut, între Adjuđ și Foltești, acest val e considerat în mod curent drept o fortificație romană în continuitate cu cunoscutul „Val al lui Traian“ de pe teritoriul U.R.S.S. — din Bugeac, aflat între Vadul-lui-Isac și Tatar-Bunar, ceea ce e cu desăvârșire fals. Valul din Moldova de Jos, din stânga Siretului nu are nimic a face nici cu Folteștii, nici cu valul din Bugeac și nu poate fi nici măcar roman. Numirile, imaginile

cartografice și ipotezele care au circulat până acum în știință în legătură cu acest *troian* trebuie să fie supuse unei revizuiri totale. Este constatarea la care am ajuns, la fața locului, cu prilejul unor cercetări pe care le-am făcut în ultimii doi ani și ale căror rezultate urmează să le expun aci.

Dar, înainte de a intra în această expunere, socot util să fac un scurt istoric al cercetărilor anterioare.

Valul din Moldova de Jos, sub numele de *troian*, e remarcat în documentele moldovenești, ca element topografic folosit în delimitarea moșiilor, încă din sec. XV. Cu același nume de *troian*, modernizat pe alocuri sub influențe culte sub forma *Valul lui Traian*, e pomenit până azi în tradiția populară locală. La fel, e amintit în răspunsurile la Chestionarul arheologic Odobescu din 1873 (Bibl. Acad. R.P.R., ms. 229, VII, ff. 319 și 324), precum și în *Dicționarul geografic al jud. Tecuci* al lui Th. Ciuntu (București 1897, p. 247). Pe hărțile militare române e însemnat prin câteva fragmente răzlețe, tot cu numele de *Valul lui Traian*. Însă în atenția cercurilor științifice valul n'a intrat decât în 1885, când învățatul german C. Schuchhardt, pe atunci încă tânăr, pornind dela presupunerea — de sigur greșită — că valurile din Vestul Transilvaniei ar face parte dintr'un sistem circular de apărare ce ar înconjura întregul cuprins al Daciei de odinioară, și voind să găsească această continuitate la Răsărit de Carpați, a aflat întâmplător dela un proprietar din Nicorești că pe moșia lui trecea o asemenea linie de fortificație veche. Fără a-și precupeți osteneala, având un vânător din partea locului drept călăuză, Schuchhardt a parcurs pe jos traseul real ori presupus al *troianului*, dela Nicorești până la Siret, apoi dela Nicorești, în direcția opusă, spre E, peste valea Bârladului.

Impresiile călătoriei sale le-a publicat, împreună cu o serie de considerații despre mai multe valuri de pe teritoriul de atunci al României, într'un studiu care a apărut în periodicul *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen*¹⁾. Aceleași impresii, prezentate sub o formă literară și cu unele inexactități de amănunt, au fost publicate în traducere românească în *Convorbiri Lite-*

¹⁾ C. Schuchhardt, *Wäle und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien*, în *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn*, IX, (1885), p. 202 sqq.

rare ¹⁾. Cercetarea lui Schuchhardt n'a fost insistentă decât între valea Bârladului și Siret. În această parte, el a constatat un traseu neîntrerupt al valului, în grade de conservare foarte variate, dela Țigăneștii Vechi (Munteni) spre V până în dreptul comunei Nicorești, apoi cotind brusc spre NV, până la marginea satului Tecucel. Mai departe, spre NV, a mai putut distinge un crâmpieiu de val în dreptul Buciumenilor, un altul aproape de Toflea și un al treilea pe malul înalt al Siretului, între gura Troțușului și Ploscuțeni. În regiunea dela Răsărit de apa Bârladului, spre Prut, ancheta sa a fost foarte fugitivă. N'a mai avut timp să vadă valul decât în câteva puncte de lângă Ungureni și de lângă Matca, fără să-i mai urmărească traseul, pentru a cărui eventuală continuare spre Prut a încercat o serie de investigațiuni printre locuitorii din Puțeni (jud. Tecuci) și Băleni (jud. Covurlui), fără rezultat. Apoi, în grabă, a plecat la Galați, părăsind cercetarea. De atunci, n'a mai revenit niciodată prin aceste locuri și nici altcineva până acum — timp de peste șaizeci de ani — n'a mai căutat să-i verifice datele despre valul din Moldova de Jos.

Partea de E a acestui val, rămânându-i de fapt necunoscută, C. Schuchhardt a căutat s'o reconstitue deductiv, pornind dela ideea că această linie de apărare nu putea să se termine în gol, în mijlocul stepei, ci trebuia să se oprească pe o linie naturală importantă care, firește, n'ar fi putut fi decât Prutul, spre a se lega de așa zisul „Val al lui Traian” din Bugeac. De aci, acel traseu ipotetic pe care în studiul său îl atribuie valului, dela Matca, prin Puțeni, Băleni, Fârțănești, Chiraftei, până la Măstăcani lângă Foltești, în dreptul Vadului-lui-Isac, dincolo de Prut. Această ipoteză l-a obsadat atât de mult încât, în studiul său citat, nu ezită să afirme că valul din Moldova de Jos, județele Tecuci și Covurlui, reprezintă o continuare directă spre Apus a valului din Bugeac, ca o acoperire a drumului roman dintre Tyras și Porolissum, pe valea Siretului inferior; în Sud, deci cu o orientare neromană, diametral opusă aceleia a valului

¹⁾ D. Boghean, *Cum se descopere un val roman* (trad. din C. Schuchhardt), în *Convorbiri Literare*, XX (1886), p. 407—416. Din acest articol se vede că autorul a pornit cu ideea preconcepută că valul e roman, ceea ce i-a influențat și concluziile. În articol sunt unele nepotriviri față de studiul din *Arch. epigr. Mitth.*: aci e scris că autorul ar fi văzut tot valul până la Prut, pe când acolo arată clar că dela Puțeni mai departe nu l-a mai putut urmări. De asemenea, aci se spune că el a urmărit valul o zi întreagă prin valea Siretului, pe când în *Arch. epigr. Mitth.*, se precizează că spre V de coasta dela Ploscuțeni valul nu continuă. Ca bază științifică trebuie luată versiunea din periodicul austriac.

dintre Vadul-lui-Isac și Tatar-Bunar, care are șanțul spre Nord. Și Schuchhardt nu ignora importanța șanțului pentru orientarea unui val, șanțul fiind întotdeauna spre inamic, căci doar tot el face caz de acest fapt, în același studiu, în legătură cu orientarea altor troianuri similare din Estul Daciei¹⁾. În plus, el uita că între cele două linii de fortificație sunt deosebiri fundamentale tehnice, valul din Moldova de Jos fiind de un aspect modest și de o factură expeditivă, în vreme ce acela dela Vadul-lui-Isac, mult mai impunător, prezintă o construcție îngrijită, ceea ce i-a asigurat o mult mai bună stare de conservare²⁾.

Incurcată într-o asemenea gravă contradicție, și pornind dela deducții conjecturale, nesprijinite pe niciun indiciu observat pe teren, concluzia lui C. Schuchhardt ar fi trebuit să pară din capul locului suspectă. Totuși, până acum nimeni n'a discutat-o cu toată atenția. În cele mai multe cazuri, nici n'a fost pusă la îndoială. Linia valului, paralelă cu drumul roman de pe valea Siretului inferior, cu o extremitate tocmai acolo unde acest drum părăsea stepa din Sudul Moldovei spre a continua pe valea Trotușului spre Ardeal, părea atât de potrivită cu interesele apărării romane la Dunărea de Jos, încât caracterul roman al acestei linii și continuitatea sa cu valul din Bugeac căpătau autoritatea unor consecințe logice ale unui fapt evident. Cât despre contradicția cu privire la poziția șanțului spre Sud, cum n'a observat-o autorul el însuși, n'au observat-o nici alții.

Și astfel, concluziile șubrede ale lui Schuchhardt despre valul din Moldova de Jos au intrat în știință pe nedrept cu prestigiul de bunuri câștigate. J. Jung și le însușește³⁾. Gr. Tocilescu, pe harta sa din *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, reproduce traseul valului în continuarea aceleuia dela Vadul-lui-Isac. Vasile Pârvan acceptă același traseu, împreună cu toate considerațiile lui Schuchhardt, încercând să explice valul din Moldova de Jos prin extinderea autorității romane la Nord de gurile Dunării, în sec. I al e. n., în urma expediției lui Ti. Plautius Silvanus Aelianus⁴⁾. Disci-

1) Ibidem, p. 222.

2) Ibidem, p. 218. Cf. și C. Uhlig, în *Preahistorische Zeitschrift*, XIX (1928), p. 197 sqq.

3) Jung, *Zur Geschichte der Pässe Siebenbürgens*, în *Mitth. d. Inst. f. österr. Geschichtsforsch.*, IV. Ergänzungsbld. (1893), p. 10.

4) V. Pârvan, *Castrul dela Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos*, București 1913, în *Analele Acad. Rom., mem. sect. ist.*, Seria II, t. XXXVI, p. 119—120; idem, *Getica*, București 1926, p. 128 sq.

polii săi, cu mici deosebiri între ei, urmează aceeași cale ¹⁾. R. Syme ²⁾ se opune concluziei lui V. Pârvan referitoare la extinderea Moesiei la N de Dunăre pe vremea lui Plautius Aelianus, dar nu ia atitudine față de referințele lui Schuchhardt. N. Iorga respinge datarea pe vremea lui Plautius Aelianus, adăugând că valul „e legat de o vreme neconținut primejduită care e mai târzie“, dar pe de altă parte adoptă ideea continuității dela Siret până la Tatar-Bunar ³⁾. Primul autor care observă contradicția lui Schuchhardt și ca atare se îndoiește de originea romană a valului e Fabricius (în P.-W., R.-E., s. v. *Limes*), dar fără să se pronunțe asupra traseului și fără să propună vreo altă părere asupra originii. Intr'un studiu din *Præhistorische Zeitschrift*, XIX (1928), p. 224, C. Uhlig atrage, de asemenea, atenția asupra faptului că șanțul acestui val se află spre S și, în consecință, îl socotea neroman și deci străin de valul dintre Vadul-lui-Isac și Tatar-Bunar. Dar se limitează la această critică parțială, fără să se pronunțe nici asupra originii și datei valului din Moldova de Jos, nici asupra caracterului conjectural al afirmației despre prelungirea sa prin Băleni până la Foltești.

Făcând istoricul de până aci, mă simt obligat să dau lămuriri și în privința atitudinii pe care câteodată eu însumi am avut ocazia s'o exprim în scris față de această problemă. Interesul meu pentru valul din Moldova de Jos a fost o consecință a săpăturilor pe care le-am executat cu începere din 1927 în stațiunea geto-romană dela Poiana (*Piroboridava*) pe Siret. La început, presupunând că această așezare ar fi fost în legătură cu valul, care se află la o depărtare de abia de vreo 7 km, m'am lăsat atras de vederile lui Schuchhardt și de ale fostului meu profesor V. Pârvan ⁴⁾. Primele îndoieli mi s'au prezentat mai târziu, după ce am putut să-mi dau seama, printr'o serie de vizite la fața locului, de lipsa de continuitate și de diferență de factură dintre acest val și acela dela Vadul-lui-Isac. Iar câteva încercări vane, de a găsi urmele valului din Moldova de Jos în regiunea Foltești de pe malul Prutului ⁵⁾, au sfârșit prin a mă con-

¹⁾ R. Vulpe, *Piroboridava*, București 1931, p. 25 și 32 (= Viața Românească, XXIII, 1931, p. 170 și 245 sq. = Rev. archéol., 1931, II, p. 264 și 273); Ec. Dunăreanu Vulpe, în vol. *In memoria lui V. Pârvan*, București 1934, p. 133; Gh. Ștefan, în *Dacia*, V—VI (1935—1936), p. 348.

²⁾ R. Syme, în *The Cambridge Ancient History*, X, p. 807; idem, în *The Journal of Roman studies*, XXIV (1934), p. 116, Nr. 2.

³⁾ N. Iorga, *Istoria Românilor*, I, 2, București 1936, p. 172.

⁴⁾ R. Vulpe, loc. cit.; idem, *Hist. anc. de la Dobr.*, p. 123.

⁵⁾ Anchete făcute personal în 1928 și 1943.

vinge de inexactitatea traseului imaginat de Schuchhhardt în ce privește extremitatea de E a acestei fortificații antice, al cărei caracter roman de altfel nu se mai putea susține. O verificare de-a-lungul întregului val mi se părea absolut necesară, atât pentru verificarea traseului, cât și pentru controlul poziției șanțului ¹⁾. N'am fost însă în situația de a-mi împlini această dorință decât în ultimii doi ani. Astfel, în Septemvrie-Octomvrie 1948, însoțit de Anton Nițu, asistent la Universitatea din Iași, am străbătut pe jos tot spațiul brăzdat de val, de-a-curmezișul județului Tecuci, dela Siret până la Cudalbi, verificând itinerariul lui Schuchhardt, cu textul său în mână.

Cu acest prilej, am putut să înțeleg pentru ce arheologul berlinez nu-și putuse duce explorarea la un sfârșit satisfăcător. Urmărirea valului este extrem de anevoioasă. Dacă pe unele porțiuni dâmbul și șanțul sunt foarte clare, păstrând înălțimi și adâncimi apreciabile, în cele mai multe locuri, mai ales pe câmpurile cultivate, apar atât de șterse și de nivelate, încât valul cu multă greutate se poate distinge ca o cută de teren înaltă de abia 0,20—0,30 m și lată în schimb de peste 30 m. În unele părți nu se mai cunoaște decât printr'o dungă de o culoare puțin deosebită de a solului arabil, singurul indiciu că acolo pământul a fost cândva răscolit adânc. În sfârșit, sunt kilometri întregi unde și acest indiciu a dispărut cu totul. Această mare diversitate de aspect, poate datorită și unei inegalități de factură, a fost sigur foarte mult determinată de lucrările agricole. Peste tot, solul e moale, constituit din humus negru de stepă ce acopere un strat de argilă ori de loess, de asemenea puțin consistent. Valul, construit într'un asemenea sol, nu poate opune prea multă rezistență plugului, care, prin acțiunea sa repetată anual timp de secole, a izbutit să niveleze terenul, în unele părți în chip desăvârșit. Segmentele cele mai bine păstrate se observă în regiunile de păduri și de hățișuri, acolo unde nu s'au făcut niciodată arături.

Pe lângă reaua stare de conservare a valului, cercetarea noastră s'a izbit de o dificultate în plus. Am nimerit într'un an când toată regiunea cercetată era cultivată masiv cu porumb, ceea ce împiedeca

¹⁾ La un moment, sub sugestia unor indicații din Chestionarul arheologic Odobescu (Bibl. Acad. R. P. R., ms. 229, f. 319) și de Col. Zagoritz, *Valurile din Panonia, Dacia și Peninsula Balcanică*, Plocești, 1938, p. 26, care s'au dovedit ulterior greșite, și neputând conta, înainte de o verificare autoptică, pe datele contradictorii furnizate de Schuchhardt, am înclinat a crede că șanțul acestui val s'ar afla la N: cf. Balcania, VII 1944, 1, p. 190.

vizibilitatea la distanțe mai mari, indispensabilă pentru a distinge o dungă de pământ atât de slab păstrată. Totuși, cu eforturi multiple, am reușit să identificăm pas cu pas cea mai mare parte din traseul căutat. Dela început, trebuie să confirmăm observația lui Schuchhardt asupra șanțului, care se află peste tot *la Sud*.

Am început cercetarea la Frunzeasca, pe valea Bârladului, la 10 km N de orașul Tecuci. Valul se află la marginea de N a acestui sat. L-am urmărit mai întâi spre V, spre Siret. Pe această porțiune e bine păstrat, mai ales după ce trece valea Dăncesei și începe a străbate un hățș al pădurii Prisaca sau Cincu (pe hartă „Țigănești”). La colțul pădurii acesteia, din dreptul târgului Nicorești (situat la 6 km spre V), valul face o cotitură bruscă de 90° spre NV, formând liziera de V a pădurii. Deși folosit de un șleau de căruțe, care merge uneori pe coama dâmbului, alteori pe talvegul șanțului, valul și-a păstrat rezistența și proporțiile grație rădăcinilor de arbuști. Dimpotrivă, de îndată ce a ieșit din pădure, în apropiere de Țepu (2 km spre NE), apare deteriorat, fâgașurile drumului izbutind să-l tocească. În starea aceasta, continuă spre NV printr'o regiune de vii, nivelându-se tot mai mult, până ce, la liziera de E a satului Tecucel, dispare cu totul. De acum înainte, numai șleaul, numit „drumul troianului”, îi mai păstrează amintirea, continuând traseul spre NV. În dreptul satului Buciumeni (la 3 km spre V), înainte de a intra în pădurea numită „Rediul la Ulmi”, reapare pe o porțiune de vreo 50 m, pentru ca în pădure să dispară cu desăvârșire, chiar drumul ramificându-se în diferite direcții și pierzându-și și numele de „troian”.

Cu toate cercetările noastre în raza comunelor Brăhăsești și Toflea, a fost imposibil să regăsim urma valului. Nici segmentul de cca 1 km lungime, pe care Schuchhardt spune că l-a văzut „vor dem Dorfe Tofla in einem Weinberge”¹⁾, nu l-am putut descoperi. De altfel, notele arheologului german sunt lipsite de precizuni topografice, din cauză că-i lipsea o hartă bună (n'avea cu sine decât una foarte sumară: cea austriacă de 1 : 300.000), iar pușinii locuitori pe care i-am întâlnit pe câmp nu ne-au putut da nicio lămurire.

Dela Toflea ne-am îndreptat spre V și, după ce am traversat pădurea Domnească („Toflea”), am ajuns pe malul înalt și râpos al Siretului, la locul numit Poiana-Cucuieti, între gura Trotușului și Ploscuțeni. Dar nici acolo n'am putut identifica, nici prin scrutarea

1) C. Schuchhardt, op. cit., p. 204.

terenului, nici prin spusele localnicilor, cel de-al doilea segment de val văzut de Schuchhardt ¹⁾. Știri vagi și contradictorii date de săteni ne-au dus până la Poiana (*Piroboridava*). Siliști astfel să ne întrerupem cercetarea la această extremitate a valului, amânând-o pentru altădată, ne-am întors, prin Tecuci, la Frunzeasca, pe valea Bârladului, spre a explora partea de Est.

În această parte, pornind dela marginea de N a satului Frunzeasca, valul ține direcția ESE, peste calea ferată și șoseaua Tecuci-Bârlad, până la apa râului, care curge printr'o albie săpată artificial cu prilejul unor lucrări de îndiguire. Valul măsoară aci o înălțime de 0,50 m și o lățime totală (inclusiv șanțul) de 25 m. În apropiere de apa Bârladului e acoperit cu cioburi medievale, resturi ale unei siliști moldovenești din secolele trecute. Dincolo de râu continuă printr'un zăvoiu din curtea Școalei de Agricultură dela Țigănești (fosta curte a lui Costache Conachi și a lui Vogoride). E apoi întrerupt pe o distanță de 3,5 km de o zonă inundabilă făcând parte din șesul Bârladului. Chiar dacă va fi fost cândva val prin această zonă, era natural să dispară fără urmă, prin acțiunea apelor de inundație.

Valul reapare pe creasta coastei de E a văii Bârladului, în niște vii dela S de satul Ungureni. De aci înainte, cu înălțimi variabile, continuă spre ESE, pe lângă Movila lui Doroș, cotește spre E, apoi spre ENE și, după un parcurs de 9 km, ajunge la valea Corozelului. Pe această porțiune forma valului a suferit modificări în cursul timpului, din cauza arăturilor. Lățimea sa măsoară până la 60 m (inclusiv șanțul), iar înălțimea variază dela 0,10 m. la 0,70 m. În unele locuri e aproape complet nivelat. Șanțul, foarte puțin accentuat, totuși vizibil, e mereu spre S. În valea Corozelului, unde e tăiat de șoseaua Tecuci-Corod și unde a fost folosit în trecut ca dig pentru închiderea unui iaz („Iazul lui Iepure“), apare în forme impunătoare: 37 m lățime (inclusiv șanțul) și peste 1 m înălțime.

Urcând apoi pe coasta Iepureasca, la 4 km V de satul Corod, ia direcția S, apoi SSE, străbate pe o distanță de 4 km câmpia Domneasca, pe lângă „Lacul lui Traian“ (<troian) și, din dreptul satului Matca (2 km la V), apucă direct spre SE. Până aci, prezintă un aspect clar: 33—40 m lățime (inclusiv șanțul) și 0,50—0,60 m înălțime. Mai departe, însă, dimensiunile sale variază, uneori ajungând să nu mai poată fi deosebit de restul solului decât prin cu-

¹⁾ Ibidem, p. 205 șq.

loare, pe porțiunile proaspăt arate. După un spațiu de alți 4 km, valul cotește spre S, la V de Lacul Plopului, taie șoseaua Tecuci-Puțeni la 120 m V de km 15 (la 6 km V de satul Puțeni) și, după o distanță de 2 km la S de șosea, se oprește brusc, la marginea unui drum de căruțe care constituie hotarul comunelor Puțeni și Cudalbi și totodată limita dintre județele Tecuci și Covurlui.

Mai departe, cu toate eforturile depuse, n'am mai putut da de vreo urmă a valului. L-am căutat zadarnic încă vreo 3 km pe un islaz vast, până la Cudalbi. Investigațiile noastre printre localnici, atât în acest târg, cât și în satele vecine Puțeni, Corod și Matca, au rămas fără vreun rezultat clar. Nimeni nu știe ceva pozitiv despre o continuare a sa spre V. Nici vorbă despre traseul imaginat de Schuchhardt prin Puțeni, Băleni, Fântânești, Măstăcani, Foltești. De altfel, chiar ultimul fragment cercetat de noi se află simțitor la Sud de acest traseu. Invățătul german n'a cunoscut segmentul din apropiere de Cudalbi, precum n'a înregistrat nici cotitura valului dela Iazul lui Iepure între Corod și Matca. E de reținut că locuitorii din această regiune dau valului și numele de „drumul Galaților”, explicând astfel direcția sa spre SE.

Am întrerupt cercetările la Cudalbi. Am căutat să le reiau, în parte, în cursul verii 1949, în măsura, extrem de redusă, în care mi-am putut îngădui oarecare extinderi ale programului șantierelor arheologice dela Poiana (jud. Tecuci) și Poienești (jud. Vaslui), unde lucram ¹⁾.

Am procedat astfel la cercetarea segmentului de val însemnat pe hărțile militare între Fântânele și Stoicani, pe Prut, despre care nu pomenesc nimic nici Schuchhardt, nici vreun alt arheolog ²⁾. Asupra acestui segment îmi atrăsese atenția mai întâi primarul târgului Cudalbi, care îmi declarase că ar reprezenta o continuare a valului dintre Siret și Cudalbi. Apoi desenatorul Muzeului Național de Antichități din București, P. P. Polonic, îmi arătase o hartă de 1 : 50.000 pe care răposatul său părinte Ing. P. Polonic, fost de asemenea pe vremuri în serviciul acestui Muzeu, creionase ipotetic traseul valului din Moldova de Jos, incluzând și segmentul dela Fântâ-

¹⁾ Cf. revista Studii și Cercetări de Istorie Veche, I, 1950, p. 41-46 și 47-52.

²⁾ Segmentul figurează pe harta anexată la lucrarea lui C. Uhlig, op. cit., p. 244, însă autorul nu-l pomeneste în text și nu încearcă a-l lega de restul valului din Moldova de Jos. Tot fără această legătură e citat și de M. Petrescu-Dâmbovța, în Dacia, VII-VIII 1937-1940, p. 429, n. 1.

nèle¹⁾. În cursul lui Septembrie 1949, împreună cu colegul M. Petrescu-Dâmbovița, care conducea șantierul arheologic dela Stoicani, pe Prut, am mers pe jos de-a-lungul acestui segment dela Dealul Hălmagiului și dela valea Șerpoaiei, lângă Stoicani, peste Dealul Drumului dela Chistele, peste valea Adâncă, până la marginea de S a satului Fântânele, la valea Ijdilenilor și pe Dealul Scumpiei. Am constatat că sugestiile ce mi se dăduseră în privința legăturii acestui segment cu acela dela Cudalbi erau juste, fiind vorba de un val cu același aspect, aceeași factură, aceeași stare inegală de conservare și cu aceeași orientare, șanțul fiind mereu situat *la Sud*. Lățimea sa (inclusiv șanțul) e de cca 30 m, iar înălțimea dâmbului în medie de 0,70 m. Dela Dealul Scumpiei, am urmărit linia valului spre VNV, până în zare, numai cu privirea, timpul de care dispuneam nepermițându-ne să umblăm mai departe. Însă locuitorii din Fântânele ne-au asigurat categoric că această linie se continuă pe lângă pădurea Rediului și pe lângă satul Cuca, putând fi recunoscută până în apropiere de Cudalbi, adică tocmai în regiunea unde îmi întreprusesem cercetările în 1948 când veneam din direcția opusă, dinspre Siret. Unitatea în general a traseului valului dela Siret până la Prut apare astfel reconstituită. Mai rămâne de văzut dacă la Cudalbi, unde i-am pierdut atunci urma, avem a face cu o reală lacună în construcția sa ori numai cu o porțiune prea tare distrusă prin efectul arăturilor.

Fapt e că problema extremității de E a valului din Moldova de Jos a fost rezolvată și că această extremitate se află sigur pe cursul inferior al Prutului, aproape de începutul lacului Brateș, la un punct dela care se pot vedea Dunărea și Galații. Cade, prin urmare, definitiv, conjectura lui Schuchhardt care căuta această extremitate la Foltești, localitate situată cu 5 km la N de Stoicani și se dovedește și din punct de vedere topografic, așa cum am notat și din punct de vedere tehnic, că valul nostru nu are nicio legătură cu valul dela Vadul-lui-Isac, din Bugeac.

Tot în cursul campaniei arheologice din 1949, am procedat, cu ajutorul colaboratorului meu dela Poiana, studentul M. Mihalășcu, la o secțiune de-a-curmezișul valului, pe porțiunea cea mai bine păstrată, din pădurea Prisaca-Cincu („Țigănești“), la 128 m E de cotitura de 90° a valului, la 6 km E de târgul Nicorești. Din această

¹⁾ În ms-ul său dela Bibl. Acad. R. P. R., Polonie nu pomenește nimic despre acest segment de val.

secțiune reiese în chip indubitabil — dacă observațiile clare și constante făcute la suprafață în anul precedent ar mai fi putut să fie puse la îndoială — că șanțul valului se află *spre Sud*. Acest șanț prezenta la origine o adâncime de 3 m, o lărgime la gură de 4,50 m, iar la fund de 2 m. Valul propriu zis, tocit și lătit în cursul vremii, măsoară azi o înălțime de 1,75 m și o lățime de 15 m. Panta șanțului dinspre val era destul de abruptă, aproape de 50°. Prelungită cu panta exterioară a valului, trebuia să fi oferit inamicului în vechime un părete pripor de vreo 5 m înălțime, ceea ce de sigur reprezenta un obstacol respectabil. Factura valului e simplă: pământul scos din șanț a fost aruncat pe malul de N al acestuia, fără să fi fost așezat din nou în chipul unui *agger* îngrijit. Stratigrafia nu prezintă decât două elemente: o pătură de argilă la bază, confundându-se fără o tranziție vizibilă cu solul natural neprelucrat, iar deasupra un strat de humus negru vegetal, mai gros în șanț, mai subțire pe val. O a treia pătură, intermediară, s'a format prin infiltrările de humus negru în stratul de argilă galbenă.

În rezumat, comparând rezultatele cercetărilor noastre din 1948 și 1949 cu acelea ale excursiei lui Schuchhardt din 1885, constatăm că toate observațiile autoptice făcute de arheologul german pe teren, la V de râul Bârladului, se confirmă, atât în ce privește traseul, întrucât l-a urmărit pas cu pas, cât și în ce privește poziția șanțului, care se află peste tot *spre Sud*. Ca atare, trebuie să-i acordăm încredere deplină și în privința segmentelor dela Toflea și dela Ploscuțeni, pe care noi nu le-am putut găsi deocamdată, ~~dar~~ pe care el le-a văzut și le-a descris. În schimb, conjecturile sale referitoare la traseul valului dela E de apa Bârladului, unde a renunțat la cercetarea terenului, se dovedesc neîntemeiate. Prelungirea ipotetică pe care o imagina, dela Matca prin Băleni și Foltești, spre Vadul-lui-Isac, nu există. În această parte, valul atinge malul Prutului la Stoicani, cu 6 km mai la S de Vadul-lui-Isac.

Înainte de a încerca să examinăm problemele speciale ale valului din Moldova de Jos în lumina noilor date pe care le-am stabilit la fața locului, consider absolut necesară o definiție în general a rostului tuturor monumentelor similare, ideile curente fiind în această privință adesea foarte vagi și de aceea generatoare de interpretări eronate. Așa, de pildă, trebuie să excludem din capul locului părerea după care valurile antice ar fi putut fi concepute ca simple semne de demarcație de ordin juridic administrativ, fără niciun

scop militar, fiindcă altminteri nu ne-am putea explica truda considerabilă câtă dovedesc prin proporțiile și întinderea lor¹⁾ și ar trebui să le găsim pe toate granițele unei regiuni, indiferent de semnificația geografică ori strategică a locului, ceea ce în realitate nu s'a constatat nicăeri. Dimpotrivă, *prin dimensiunile, prin aspectul și prin topografia lor, toate dovedesc o funcțiune fortificativă*, chiar dacă uneori implică și ideea unei linii de demarcație.

De altă parte, însă, am greși dacă ne-am închipui că aceste lucrări militare serveau ca linii de apărare activă, ca niște poziții de luptă pentru infanterie, apărătorii rânduindu-se de-a-lungul lor întocmai ca pe zidurile unei cetăți ori ca în tranșeele moderne. Față de efectivele reduse ale armatelor din vechime, într'o vreme când lipseau armele de foc și orice luptă se decidea numai corp la corp, o asemenea risipă de forțe pe întinderi enorme nici nu putea fi concepută.

În realitate, eficacitatea valurilor se mărginea la ele înșile. *Ca și șanțurile antitanc, folosite pe o scară atât de întinsă în războaiele de azi, valurile din vremurile vechi erau simple obstacole materiale care, prin înălțimea lor, dublată de adâncimea șanțurilor, prezentau un părete pripor, de câțiva metri înălțime, foarte eficace în fața cavaleriei și mai ales a vehiculelor²⁾.*

De sigur, până la urmă, atacatorii puteau să practice porți de pătrundere prin lucrări de nivelare, dar pentru aceasta aveau nevoie de un minimum de timp, suficient pentru ca efectele surprizei să fie anulate și pentru ca forțele apărării, alarmate la vreme prin străji și prin semnale, să se organizeze la adăpost de presiunea imediată a inamicului. Pe scurt, rolul acestor obstacole era de a asigura libertatea de acțiune a apărării. De aci urmează: că șanțul valului trebuia să se afle neapărat pe partea de unde se aștepta agresiunea, că pentru a fi eficace valul trebuia să constituie o linie neîntreruptă, barând toate căile de acces spre regiunea apărată, și că această linie trebuia să-și sprijine flancurile pe obstacole naturale inabordabile, ca ape mari, mlaștini, păduri dese, râpi înalte, etc.

¹⁾ Cf. și C. Uhlig, în Prach. Zeitschr., p. 207-211 și 243-244.

²⁾ Chiar acolo unde valurile erau prevăzute cu castele și castele, cum e cazul pe unele limes-uri romane, numai acestea din urmă reprezentau factori de apărare activă; valurile însă nu erau decât simple obstacole materiale interzicând pătrunderea prin surpriză în spațiile intermediare; Cf. J. Jung, *Roemer u. Romanen in den Donaualpendern*, Innsbruck 1887, p. 76; R. Cagnat, în Daremberg-Saglio, *Dictionn. des antiq. gr. et rom.*, s. v. Limes, p. 1256.